

Pieter Pourbus, *Portret van een jonge edelman [Robert van Belle]*, 1565-66.
(Rijssel, Musée des Beaux-Arts, inv. P 844: olieverf op paneel).

Een opstandige edelman en zijn geschilderd portret: Robert van Belle, heer van Schonewalle (ca. 1540 - ca. 1572)

Inleiding

Op het einde van de 19de eeuw, in 1887, verwierf het Musée des Beaux-Arts in Rijsel een geschilderd paneeltje met het bekoorlijke portret van een jonge edelman. Het is niet meteen het meest opvallende schilderij in de rijke 16de-eeuwse collectie van het museum. Toch trok het steeds opnieuw de aandacht van kunsthistorici; in 1933 werd het portret toegevoegd aan het oeuvre van de renaissance-schilder Pieter Pourbus.¹

Wie zich hier pronkerig en zelfbewust laat portretteren lijkt voor altijd een raadsel te blijven. Het portret of de lijst bevat immers geen naam of lijfspreuk van de geportretteerde; ook een wapenschild ontbreekt. Enkel voegde Pourbus op het paneel de leeftijd van de geportretteerde – de afgebeelde edelman was 26 jaar – en het jaartal (1565) toe. Welke Vlaamse jonge edelman, geboren omstreeks 1540, liet zich door Pourbus portretteren tussen 22 april 1565 en 14 april 1566? Een rekening van inkomsten en uitgaven die de ontvanger van een Vlaamse edelman bijhield is mogelijk een sleutel tot de oplossing. Deze edelman is Robert III van Belle, heer van Schonewalle.² In dit

1 P. Wesscher, 'Pieter Jansz. Pourbus', in *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Leipzig, 1933, XXVII, 319-320. Zie recent D. M[artens], in: A. Tapié (ed.), *Maniéristes du Nord dans les collections du Musée des Beaux-Arts de Lille*, Rijsel, 2005, 36-37. Aanvankelijk, in 1893, toegeschreven aan Frans Pourbus, zoon van Pieter. Dit paneelschilderijtje (inv. nr. P. 844) meet 37 x 29 cm.

2 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, 19.155. In eigentijdse documenten en de latere literatuur treffen we enerzijds zowel de voornaam Robrecht

artikel maken we een “portret” van deze edelman, situeren hem in het adellijke netwerk van de 16de-eeuwse Nederlanden, en schuiven hem uiteindelijk naar voor als de jonge edelman op het niet-geïdentificeerde portret in het Rijksmuseum.

De adel in het verweer: de crisis van de aristocratie ?

In de 16de eeuw groeiden vorst en adel uit elkaar. De Bourgondische voorgangers hadden de adel tot medestanders gemaakt. Ze gaven de eerste stand zijn gevoel van eigenwaarde terug en bezorgden edellieden een plaats in het complexe staatsapparaat waarin er veel geld en status te verdienen was in ruil voor vorstelijke loyaleiteit. In de 16de eeuw liep deze integratiepolitiek vast. Zonder zich grondig aan te passen en te heroriënteren was de adel niet langer in staat om de uitdrukkende moderne wereld verder vorm te geven. Dit bewustzijn speelde op de achtergrond toen in het midden van de 16de eeuw grote groepen van de Nederlandse adel meegingen in de opstand tegen hun wettige vorst, of minstens tegen de vorstelijke representatie in de Nederlanden.

Het optreden van de adel in de eerste opstand van de jaren 1560 is een complex gebeuren. De rol van de grote adel die aan de Brusselse hoven en raden zoveel mogelijk impact poogde te krijgen is vrij goed bekend.³ Maar de lagere echelons laten zich moeilijker vatten. Hier leefde nochtans hetzelfde oude adellijke levensgevoel, dat van de eerste stand met zijn prerogatieven, aanzien, gezag, en rijkdom. En het was precies deze veelkoppige status, dat wat de adel tot de eerste stand maakte, dat in de 16de eeuw werd bedreigd. Dit was een proces dat zich geleidelijk en over lange jaren voltrok. Het lijkt er

als Robert, anderzijds zowel de familienaam Bailleul als Belle aan. We opteren in dit artikel telkens voor de laatste vorm: Robert van Belle. De voornaam Robert kwam vaker voor in deze tak van de familie Belle. Waar over Robert van Belle wordt gesproken binnen het familiale netwerk, wordt het onderscheid tussen homoniemen aangegeven door het gebruik van Romeinse cijfers (Robert III van Belle). Zijn gelijknamige oom is dan Robert II, zijn grootvader Robert I.

3 Zie onder meer voor het begin van de 16de eeuw: H. Cools, *Mannen met macht. Edellieden en de Moderne Staat in de Bourgondisch-Habsburgse landen (1475-1530)*, Zutphen, 2001, met een prosopografie van 268 edellieden die een mandaat vervulden binnen het staatsapparaat.

sterk op dat de sociaal-economische draagkracht van adel in de 16de-eeuwse Nederlanden behoorlijk stand hield.⁴ De betekenis van de eerste stand op politiek-bestuurlijk vlak kwam daarentegen wel onder hoge druk te staan. De vorst hanteerde in zijn streven naar bestuurlijke centralisatie een top-bottom model waarin voor de adel een plaats was voorzien. Van een wisselwerking kon evenwel niet langer sprake zijn, niet via “medebestuur” en ook niet op het niveau van de relatie tussen soeverein en vazal.⁵

Ook de lokale heer in zijn heerlijkheid kwam met de gevolgen van het groeiende moderne staatsapparaat in aanraking. Openvolgende

-
- 4 H. Van Nierop, 'The nobles and the revolt', in : G. Darby (ed.), *The origins and development of the Dutch Revolt*, Londen-New-York, 49. Een licht bewerkte versie van dit artikel verscheen als : 'The Nobility and the Revolt of the Netherlands: between Church and King, and Protestantism and Privileges', in : P. Benedict, G. Marnef, H. van Nierop en M. Venard (ed.), *Reformation, Revolt and Civil War in France and the Netherlands, 1555-1585*, Amsterdam, 1999, 83-98, 83: ... *the economic interpretation of the role of the nobility can no longer be sustained. Many nobles were extremely wealthy, ... constituted the social, political and military elite of the Habsburg Netherlands*. De terughoudendheid van Henk van Nierop om mee te stappen in het klassieke verhaal van 'het verval van de adel en de opkomst van de burgerij in de 16de-eeuwse Nederlanden' gaat terug op zijn grondige studie van de Hollandse adel in de 16de eeuw: Id., *Van ridders tot regenten: de Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw*, Den Haag, 1984 (*Hollandse Historische Reeks*, 1), in het bijzonder 107-153, waarbij de gegevens van de meer 'impressionistische' benadering door H.A. Enno van Gelder ('Baillleul, Bronkhorst, Brederode', in : *De Gids: algemeen cultureel maandblad*, 5 (1936), 204-220, 348-375) worden bevestigd. Deze appreciatie lijkt in eerste instantie op te gaan voor wie in de 16de eeuw op het platteland 'overleefde' door het erven en/of verwerven van heerlijkheden. Maar evenzeer – en daar was vooral het feudale erfrecht verantwoordelijk voor – liet elke generatie edellieden met lege handen achter, met weinig of geen grondbezit en heerlijke rechten. Door deze continue uitstoot werden edellieden binnen de eigen stand gemarginaliseerd. Hun overlevingsstrategie dreef hen naar de uitoefening van uiteenlopende overheidsambten. J. Dumolyn en F. Van Tricht, 'De sociaal-economische positie van de laatmiddeleeuwse Vlaamse adel: enkele trends', in : *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 137 (2000) 3-46, leggen de vinger op deze mechanismen die spelen in de laatmiddeleeuwse crisis van de adel en op de continue "assimilatie" van nieuwe elementen binnen de Vlaamse adel. Het objectiveren van de economische positie en evolutie van de adel blijft een moeilijke zaak. Een bevoorrechte bron, de heerlijkheidsrekening, laat zich niet makkelijk interpreteren en in vergelijkend perspectief plaatsen; dat geldt ook voor de rekening die aan de basis van deze studie ligt. Zie hierover de kritische beschouwingen, weliswaar overwegend gericht op de late middeleeuwen, door J. Mertens, 'De economische leefbaarheid van de lekenheerlijkheid op grond van de heerlijke rekeningen (1300-1500)', in : *Economische geschiedenis van België: behandeling van de bronnen en problematiek: handelingen van het Colloquium te Brussel 17-19 nov. 1971*, Brussel, 1972, 473-489.
- 5 H. Van Nierop, 'The nobles', 52-53.

belastingen gingen niet langer uitsluitend richting het lokale kasteel maar werden via een netwerk van overheidsambtenaren naar de centrale staatskas gesluisd. De inburgering van gewestelijke en centrale rechtshoven nodigde burgers uit hun recht te zoeken, ook nadat de heerlijke vierschaar hun in het ongelijk had gesteld. En, op kerkelijk vlak, zorgde het implementeren van de conciliebesluiten van Trente al evenzeer voor ongerustheid achter de muren van vele slotgrachten. Onderlegde bisschoppen waren plots heel dichtbij en trokken het toezicht op de lokale zielzorg naar zich toe. De mate waarin dit alles het gezag van de lagere adel in de verdrukking bracht en de manier waarop de adel dit zelf aanvoelde, zijn nog niet onderzocht binnen de context van het 16de-eeuwse Vlaanderen.

De moderne wereld diende zich bedreigend aan en deze bedreiging was voldoende om grote groepen te mobiliseren en te winnen voor een toekomstbeeld van een land waarin de adel het opnieuw voor het zeggen had, van hoog tot laag. *Tlant te deelen ende hemlieden danof heere te maken*, was het discours dat circuleerde in kringen van opstandige, protestantse adel tijdens het Wonderjaar 1566.⁶ Het is niet gemakkelijk om de betekenis van de keuze voor de gereformeerde religie in dit opstandsgevoelen correct in te schatten. Was het een logische uitloper van de adellijke opstandigheid of vormde de godsdienstkeuze de kern van het conflict tussen vorst en onderdanen? In elk geval maakte de protestantse adel het kasteel – opnieuw – tot het centrum van het kerkelijk en religieus leven in hun gebied. Zo was het de kasteelvrouw Katharina van Boetzelaer die in 1566 in Aalter zelf predikanten aantrok, diensten in haar kasteel liet verzorgen, hagepreken op het getouw zette, en dit alles met vaste, dirigerende hand.⁷

Weerbarstige jonkers die het zwaard omgorden en tegen hun koning in het verweer traden: het sprak tot de verbeelding van de tijdgenoten die er uitvoerig hebben over gerapporteerd. Ook op moder-

6 L. Vandamme, 'Een Brugs edelman in de beginfase van de opstand: Jacob van Heule (1566-1571)', in : A. Jans, e.a. (ed.), *Liber Amicorum Dr. J. Scheerder: tijdingen uit Leuven over de Spaanse Nederlanden, de Leuvense universiteit en historiografie*, Leuven, 1987, 35.

7 J. Decavele, 'Katharina van Boetzelaer, een merkwaardig figuur in het protestants verzet tijdens het 'Wonderjaar' (1566)', in : *Bulletin [van de] Vereniging voor de Geschiedenis van het Belgisch Protestantisme*, reeks 5, 2 (1969) 151-171, herwerkt in Id., *De eerste protestanten in de Lage Landen: geloof en heldenmoed*, Leuven, 2004, 159-171.

ne historici oefenen ze een vreemde aantrekkingskracht uit die uitnodigt om hun handel en wandel beter te leren kennen. Dit alles dreigt te doen vergeten dat op kwalitatief vlak de opstandige adel een minderheid was.⁸ Een zeer kleine minderheid, maar één die van zich liet spreken en de koning en alle loyale bestuursniveaus zwaar verontrustte. Ondanks de snel evoluerende wereld bleef de adel de bijna vanzelfsprekende, natuurlijke bondgenoot van de vorst. En in de Nederlanden stond dit bondgenootschap onder zware druk. Dit was een probleem van eerste orde die koning Filips II telkens opnieuw kreeg opgediend in de vorm van lijvige dossiers op zijn werktafel in het verre Spanje.

Robert van Belle en het familiale netwerk

Robert III van Belle was de zoon van Pieter van Belle en Philipotte de La Bricque. De jonge Robert groeide op in Zuidwest-Vlaanderen, op de grens van de kasselrijen Kassel en Belle, in het hart van het opstandige industriegebied tijdens het Wonderjaar. Daar, tussen Kasselberg en Catsberg, lag het voorouderlijke herenverblijf, midden in het territorium waar zijn vader, net als vele generaties voorouders, heerlijke rechten over uitoefende. De familie van Robert III van Belle kon haar geschiedenis terugvoeren tot het prestigieuze geslacht dat in de volle middeleeuwen burggraaf van de stad Belle was geweest. Een tak van deze familie had in de 14de eeuw de heerlijkheid Eecke verworven. De achtereenvolgende heren van Eecke beschikten in hun heerlijkheid over de volle rechtspraak, waarvoor een baljuw, en een leenhof en schepenbank instonden. Ook van de bloeiende textielnijverheid kon de heer zijn graantje meepikken. Eecke was één van de dorpen in Zuid-Vlaanderen met een bloeiende plattelandsnijverheid die zich toelegde op de productie van lichte lakens, bestemd voor de internationale markt.⁹

8 H. Van Nierop, 'The nobles', 56, raamt, op basis van de gegevens van Enno van Gelder het aantal edelen in de Nederlanden op 4.000. Het Compromis telde ongeveer 400 leden (10 %), waarvan de helft (5 %) omstreeks 1566 zich als protestant liet gelden.

9 H.E. De Sagher (ed.), *Recueil de documents relatifs à l'histoire de l'industrie drapière en Flandre, deuxième partie: le sud-ouest de la Flandre depuis l'époque bourguignonne*, Brussel, 1961, II, 268, 270-272 (van 636 lakens in 1480/81 tot

Pieter van Belle, de vader van Robert, was omstreeks 1540 heer van Eecke geworden.¹⁰ In het midden van de 16de eeuw was hij dus de belangrijkste edelman in de familie. Hij huwde Philipotte de La Bricque, die, vrij onverwacht, de aanpalende heerlijkheid Steenvoorde in de schoot kreeg geworpen. De opvolger van Pieter van Belle mocht zich vervolgens heer van Eecke en Steenvoorde noemen. Deze opvolger was Hector van Belle, de oudste zoon van Pieter en Philipotte de La Bricque, die in 1566/67 zijn vader opvolgde.¹¹ Al die jaren vond

1.674 lakens in 1522/23). Zie ook M. Backhouse, 'Beeldenstorm en bosgeuzen in het Westkwartier. Bijdrage tot de geschiedenis van de godsdiensttroebelen der Zuidelijke Nederlanden in de XVI^{de} eeuw', in : *Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, nicuwe reeks, 38 (1971), 39-40.

- 10 Over de genealogie van deze tak van de Van Belles is het laatste woord nog niet gezegd. Een eerste poging werd ondernomen door J.J. Gailliard, *Bruges et le Franc ou leur magistrature & leur noblesse: unique volume supplément*, Brugge, 1864, 188-213, met een aantal fout gereconstrueerde verwantschappen. Deze vonden via E. De Coussemaker (*Troubles religieux du XVIe siècle dans la Flandre maritime, 1560-1570: documents originaux*, Brugge, 1876, 60-61) hun weg tot bij H.A. Enno van Gelder, 'Bailleul, Bronkhorst, Brederode', 352, en recent, H. Van Nierop, 'The nobles', 57. Deze historici gaan voorbij aan het pionierswerk van F. Bayley, *The Bailleuls of Flanders and the Bayleys of Willow Hall*, Londen, 1881 (facsimile-editie: Ieper, 1996 (*Ieperse Historische Studies*, 1)), een goed gedocumenteerde genealogie die duidelijk onderscheid maakt tussen de verschillende familietakken en bijzonder overtuigend de familietak ontleedt die in de 16de eeuw Eecke in bezit hadden. De Engelsman Francis Bayley ging in de tweede helft van de 19de eeuw op zoek naar zijn voorouders maar zijn onderzoek op het continent liep overal vast tot de Ieperse stadsarchivaris Isidore Diegerick hem in contact bracht met zijn stadsgenoot, de genealoog Jules Cordonnier. Cordonnier bracht vanuit zijn uitstekende kennis van het 16de-eeuwse bronnenmateriaal alle gegevens samen die in laatste instantie door Bayley werden verwerkt.

- 11 J. Th. De Smidt (ed.), *Chronologische lijsten van de geëxtendeerde sententiën berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen, VI: 1563-1580*, Brussel, 1988, 129 (nr. 3501); W. Van Hille, 'De heerlijkheden Eecke en Kammelhof', in: *Vlaamse Stam*, 9 (1973), 445. Eecke bestond uit de heerlijkheid Eecke-Oostover (kasselrij Belle), met de parochiekerk en kasteel, en Eecke-Westover (kasselrij Kassel). De heerlijkheid Steenvoorde met kasteel had haar foncier in het dorp met het marktplein, en strekte zich verder uit binnen Steenvoorde en Terdeghem: A. Vanhove, *Essai de statistique féodale de la Flandre maritime, première partie: châtellenie de Cassel, La Motte au Bois, Territoire de Merville*, Rijsel, 1932, 139 (Eecke), 305-306 (Stenvoorde; met opgave hoe de heerlijkheid in bezit kwam van Philipotte de La Bricque). F. Bayley, *The Bailleuls*, 231-232 publiceert het denombrement van de heerlijkheid Eecke (Oostover), met het foncier van 100 gemeten en het *château ou maison de plaisance, avec basse cour*, dat onder meer werd begrensd door *une seigneurie m'appartenante, nommée Westovere*. H. de Limburg Stirum, *Chanoine de Joigny, Manuscrit relatif aux Seigneuries de Flandre*, Oudenaarde, 1935, 234 geeft als opeenvolgende heren van Eecke in de 16de eeuw: Robert (†1500); Pieter, zoon van Robert; Hector, zoon van Pieter;

de ongehuwde Robert III van Belle op dit landgoed een vaste stek.¹²

Pieter van Belle was de op één na oudste zoon uit een groot gezin van minstens acht kinderen. Aanvankelijk, omstreeks 1500, had Robert II van Belle, de jong gestorven oudste zoon, het oude “kroondomein” Eecke geërfd. De jongere broers en zussen van Pieter – de ooms en tantes van Robert III van Belle – moesten het met veel minder stellen en konden enkel hopen hun status en aanzien hoog te houden door een uitgekende huwelijksstrategie. Dat sommigen daar behoorlijk in slaagden en invloedrijke allianties aangingen geeft aan dat de Van Belles in het midden van de 16de eeuw in Vlaanderen nog iets te betekenen hadden.

Van enkele jongere broers zoals Jan en Mahieu kennen we nauwelijks meer dan de naam; misschien bereikten ze zelfs de huwbare leeftijd niet.¹³ Dat was wel het geval voor Korneel van Belle. Korneel huwde Françoise van Grysperre, het enig wettelijk kind van de jong gestorven Antoon (†1521) en Martina van Moerkerke. De Van Grysperres waren een machtige familie in het Brugse Vrije; Antoons vader en oudste broer, Willem I en II van Grysperre, volgden elkaar op als heer van Egem, bezaten vele kleine heerlijkheden, en waren jaren burgemeester van het Brugse Vrije. Antoon was dus een jongere zoon die het zonder heerlijkheden diende te stellen. Een rol spelen in het bestuur van het Brugse Vrije kon nog net, maar dan enkel als schepen.¹⁴

Pieter van Belle had drie zussen. Johanna huwde Daniël van Heule en nam haar intrek op het prachtige omwald kasteel in Lichtervelde, zetel van een prestigieuze heerlijkheid. Haar man was vele malen burgemeester van het Brugse Vrije. Johanna's jongere zus huwde de jon-

Antoon, zoon van Hector; Maria de Valencia, dochter van Pedro en Marie de Bailleul; en (259) de opeenvolgende heren/vrouwen van Steenvoorde: Johanna de La Bricque (x Ferri de Davre); Jan de Davre, zoon van Ferri en Johanna, 1559, geen kinderen; Hector van Belle, neef van Jan de Davre.

- 12 De ontvanger van de confiscaties die de inkomsten uit het patrimonium van Robert III van Belle in het Brugse Vrije in rekening bracht, plaatste deze inkomensposten in de rubriek *personnes banniz ou executez ayans tenu leur residence boirs les mestier et district de ce recepveur* [Brugge, Oudenburg, Oostende, Nieuwpoort, Veurne, Hondschote, Tielt en de kasselrijen het Brugse Vrije en Veurne]: RIJSEL, Archives départementales du Nord, B 7020, 7r (table).
- 13 F. Bayley, *The Bailleuls*, 97 (Jan); GENT, Rijksarchief, Archief de Preudhomme d'Hailly, 239, f. 22r en 56r (Jan), f. 67v-69v (Mahieu).
- 14 V. Arickx, *Geschiedenis van Egem, I : een dorp vóór de Franse Revolutie*, Pittem, 1982, 98-105; J.J. Gailliard, *Bruges et le Franc*, 1857, I, 294-295.

gere broer van Daniël, een per definitie meer bescheiden partij. De derde zus, Jossine, overleed reeds in 1522. Ze was gehuwd met Karel van Bryarde, met bezittingen in de kasselrijen van Zuidwest-Vlaanderen maar ook in het Brugse Vrije. Daniël van Heule en Karel van Bryarde (1525-1526) waren jarenlang burgemeester van het Brugse Vrije; Karel werd later nog hoogbaljuw van de stad en de kasselrij Kassel.¹⁵

De families uit het netwerk van de Van Belles behoorden tot kleine Vlaamse landadel die vooral lokaal veel gezag uitstraalden. Opvallend is dat de meeste families zich lieten vertegenwoordigen in de schepensbank van het Brugse Vrije. De appreciatie van het uitoefenen van vertegenwoordigende (bv. burgemeester) en overheids- (bv. baljuw) ambten is dubbel. Het worden bekleed met macht en gezag bracht prestige met zich mee. Evenzeer kan de jacht op dergelijke ambten (en hun financiële renumneratie) aangeven dat het aristocratisch leven de draagkracht van het adellijke domein oversteeg en dat aanvullende inkomsten noodzakelijk waren.

Op het heerlijk verblijf in Eecke stichtten Pieter van Belle en Philipotte de La Bricque een groot gezin, waarin omstreeks 1540, als één van de jongere kinderen, Robert III werd geboren. De oudste zoon Hector, was, zoals hoger gesteld, voorbestemd om de voorvaderlijke heerlijkheden in bezit te nemen; Pieter overleed in 1566 of 1567.¹⁶ Maar wat met de andere kinderen? Voor Robert was er niet zoveel weggelegd. Hij bleef uitgesloten van het oud familiepatrimonium in Eecke en omliggende dorpen maar verkreeg, wellicht via de *verderding* die binnen het feodale erfrecht speelde, het goed Schonewalle in Groede en andere feodale bezittingen in de omgeving.¹⁷ Veel indruk maakt Schonewalle niet; in eigentijdse documen-

15 A. Merghelynck, *Un page d'histoire de la féodalité au Pays de Furnes: le fief-manoir dit "le Château de Beauvoorde" à Wulveringham (1408-1900)*, Brugge, 1900-1901, II, 313-314. De vermeldingen als schepen en burgemeester van het Brugse Vrije: F. Priem (ed.), *Documents extraits du dépôt des archives de la Flandre-occidentale à Bruges, deuxième série*, Brugge, 1850, VII, 189-288 (1500-1566).

16 F. Bayley, *The Bailleuls*, 230, publiceert een denombrement van Hector van Belle uit 1566 voor een leen in de kasselrij Broekburg dat hem toekwam, *par le trespas de feu Pierre de Bailleux, en son vivant seigneur d'Eck, mon père, ...* Hector was in 1561 gehuwd met Katharina van Claerhout, uit een machtige adellijke familie in Vlaanderen. Haar oom Willem (†1529) was heer van Pittem, Koolskamp en Assebroek en in 1520/21 burgemeester van Brugge. Zie verder: V. Arickx, *Geschiedenis van Pittem*, Pittem, 1951, 65; J.J. Gailliard, *Bruges et le Franc*, I, 241.

17 De Raad van Beroerten trof in Eecke en omgeving geen bezittingen van Robert

ten komt het voor dat hij niet als (heer van) Schonewalle wordt aangeduid maar gewoon als jonkheer Robert van Belle.¹⁸

Op basis van zijn onroerend patrimonium kon Robert III nauwelijks een hoge adellijke status voeren. Zijn zussen kregen nog minder mee en zochten onder meer via huwelijk hun weg in de aristocratische en mercantiele stadscultuur van Brugge. Françoise van Belle huwde Jacob Adornes – zijn eerste vrouw was vroegtijdig overleden – en kreeg van haar oudste broer een jaarlijkse rente mee. Daar kon worden van geleefd, maar het stak schril af tegen de rijkdom en weelde die haar man haar kon aanbieden.¹⁹ Jacob Adornes (1523-1573), uit een nieuw-adellijke familie met Genuese wortels die fortuin had opgebouwd in de internationale handel, bezat in Brugge het prestigieuze Jeruzalemcomplex met kapel en gebruikte er het Hof van Kleef.²⁰ In een wijde straal rond de stad beschikte Jacob over heerlijkheden, soms, zoals in Nieuwenhove (Oostkamp), met een verfijnd ingericht kasteel. Het grootgrondbezit in de polders ten noorden van Brugge, vooral in Cadsant, ging terug op de inspanningen van Jacobs vader en voorouders.²¹ Dit vermogenscomplex grensde aan het grondbezit dat ook de Van Belles in deze regio hadden opgebouwd.

van Belle aan : E. De Coussemaker, *Troubles religieux*, I, 317-331 (samenvatting confiscatieregisters kasselrij Belle, 1566-1573), 329: *Robert van Belle, seigneur de Schoonwal, banni, néant*. Over zijn bezittingen in het Noordvrije: zie verder. Over de *verderding* die speelde binnen het feodale erfrecht in Vlaanderen: Ph. Godding, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, 1987, 336-337, 352. Zijn vader, Pieter van Belle, werd steeds aangeduid als heer van Eecke, soms ook als heer van Eecke én Schoonwalle: F. Bayley, *The Bailleuls*, 98.

18 I.L.A. Diegerick (ed.), *Documents du XVIe siècle, faisant suite à l'inventaire des chartes*, Brugge, 1874, I, 83: ... *es den heere van Venduylle ende van Zoeterstede, de heere van Biengne, broeder van de heere van Esquerdes, joncheer Robert van Belle ...* Evenzeer wordt hij genoemd de broer of de zoon van de heer van Eecke. *Ibid.*, I, 255: *Robert van Belle, escuyer, filz au feu seigneur d'Eecke; ibid.*, II, 136: *eene van de zonen vanden heere van Eecke int quartier van Belle; II 138: jocher Robrecht van Belle, broeder vanden heere van Eecke int westquartier.*

19 BRUGGE, Rijksarchief, Archief familie Adornes en Jeruzalemstichting, 130: staat van goed naar aanleiding van het overlijden van Jacob Adornes, 19 januari 1573. De rente (100 ponden tournois de penning 16, en nog eens 150 ponden de penning 20 na het overlijden van haar moeder (Philipotte de La Bricque) en oudste zuster (Johanna van Belle)), f. 3r-v.

20 A. Van den Abeele, 'Het Hof van Ravestein in Brugge', in : *Biekorf*, 98 (1998), 53-54: in bezit van de familie D'Oignies (door huwelijk van Margriet Metteneye met Boudewijn d'Oignies; vervolgens hun zoon Francois d'Oignies, burgemeester en overleden in 1549, en vervolgens opnieuw (via Metteneye) naar de Adornes.

21 A. Dewitte, 'Jehan Adourne, seigneur de Nieuwenhove et de Nieuwvliet, 1494-1537', in : *Biekorf*, 101 (2001), 158-165.

Een andere zus, Maria van Belle, kwam door haar huwelijk met de Spaanse koopman Pieter de Valencia eveneens in Brugge terecht. Nog meer dan bij de Adornes geeft dit aan hoe Brugse handelsfamilies zich via huwelijk een toegang verschafften tot de Vlaamse oud-adellijke geslachten. Nadat de troebelen van de late 16de eeuw achter de rug waren, was het precies Pieter de Valencia die er in slaagde om de heerlijkheid in Eecke, verweesd en onbeheerd achtergelaten, te verwerven.²²

Wat tenslotte met de vele neven en nichten van Robert van Belle? Het feodale erfrecht had hun ouders reeds fel gehavend de wereld ingestuurd. Voor de kinderen was het nog meer uitkijken naar overlevingstrategieën om de adellijke status te kunnen onderhouden. Dit gold ondermeer voor de drie kinderen van de hoger genoemde Korneel van Belle, de jongere broer van Pieter, en oom van Robert III van Belle. De oudste zoon en erfopvolger van Korneel overleed na een slepende ziekte kinderloos in 1566 en zijn bezit ging over op de beide zussen. Het betrof een versnipperd bezit aan gronden en renten in het Westkwartier van Vlaanderen (Blaeucapele bij Kassel, Duinkerke en omliggende dorpen), in het Noordvrije (Cadsant, Groede, Sint-Elloo) en verder in Wevelgem, Lichtervelde, Roeselare en Rumbekke en in het Noordvrije.²³ Het zijn precies deze neef en nichten, Jacob, Agnes en Philipotte van Belle, die een belangrijke rol speelden in de adellijke verzetsbeweging in 1566.

Adellijke netwerken en het Verbond der Edelen

De opstand van de adel concretiseerde zich einde 1565, begin 1566 binnen een verbond, dat zijn programma vastlegde in het "Smeekschrift der edelen". Dit was een offensieve tekst die appeleerde op de fierheid en de herwaardering van de eerste stand en inging

22 BRUGGE, Openbare Bibliotheek, ms. 449, III, p. 156; E. Dhondt-De Waepen-aert, *Quartiers généalogiques des familles flamandes*, Brugge, 1871, 340; V. Vermeersch, *Grafmonumenten te Brugge voor 1578*, Brugge, 1976, III, 596-599; J. Rotsaert, 'De koperen grafplaat van Pieter de Valencia en Marie de Bailleul, in : *Brugs Ommeland*, 11 (1971), 123-127; F. Bayley, *The Bailleuls*, 106-107.

23 RIJSEL, Archives départementales du Nord, B 7020, f. 113r-114r (Rutger van Boetzelaere x Agnes van Belle), 114r-116r (Filips van Marnix x Philipotte van Belle), f. 116v-119v (Jacob van Belle, verdeeld over zijn beide zussen).

tegen de eigenmachtige beslissingen van de vorst, vooral inzake geloofsvrijheid en de vervolging van andersdenkenden. Op 5 april 1566 werd dit smeekschrift aan de landvoogdes in Brussel aangeboden. Familiale netwerken vervulden een belangrijke rol in het verspreiden van dit adellijk programma. Daarenboven ging er een sterke wervende kracht van uit : er werden bijeenkomsten belegd, er werd getafeld en gedronken, de geldbeugel kwam op tafel, en dure eden werden gezworen. De familie Van Belle plaatste zich middenin deze oppositiebeweging.²⁴

Een belangrijke pleitbezorger was Filips van Marnix, heer van Sint-Aldegonde, calvinistisch edelman die in 1562 was gehuwd met Philipotte van Belle, een hoger genoemde nicht van Robert van Belle. Marnix was een intellectueel, eerder dan een politieke activist. Als jonge knaap had hij, samen met zijn broer Jan, doorheen Europa gezworven, Franse en Italiaanse universiteiten gefrequentieerd en uiteindelijk zijn calvinistische overtuiging vaste vorm gegeven tijdens een langdurig verblijf in Genève. Marnix behoorde tot een oude adellijke familie uit de Savoye – zijn grootvader was samen met vele andere edelen in 1506/07 met Margaretha van Oostenrijk naar de Nederlanden gekomen – die zich als hofadel in het Brusselse had gevestigd²⁵ en allianties aanging met adellijke geslachten uit de Nederlanden. Filips van Marnix, die via zijn moeder heer van Sint-Aldegonde (Henegouwen) werd, doorbrak deze traditie door in 1562 te huwen met Philipotte, dus uit een bescheiden familie van Vlaamse landadel. Wellicht had Marnix via zijn moeder, Marie de Haméricourt uit Artesië, connecties in zuidelijk Vlaanderen.

Vele familieleden van Philipotte, loyale bestuurders in lokale besturen en toegewijd aan de katholieke kerk, zagen hoe zij meeging in de

24 In de eigentijdse verslaggeving van de aanbidding van het Smeekschrift aan de landvoogdes door leden van het Compromis op 5 april 2006 wordt vaak melding gemaakt van Filips de Bailleul, een bescheiden edelman die al mankend de stoet edellieden aanvoerde. Deze Filips maakte deel uit en was de laatste naamdrager van het Artesische geslacht Bailleul-aux-Corneilles, dat op geen enkele manier verwant is met de familie van Robert van Belle. F. Bayley, *The Bailleuls*, 126 maakt er kort melding van. G. Bonnevie-Noël, 'Liste critique des signataires du Compromis des Nobles', in : *Handelingen [van de] vereniging voor de geschiedenis van het Belgisch protestantisme*, reeks 5, afl. 3 (1968) 80 (nrs. 36 en 70).

25 Over zijn grootvader, Jan van Marnix, heer van Marnix (in Savoie) en Toulouse (in Bourgondië), als intimus van Margaretha van Oostenrijk: M. Bruchet, *Marguerite d'Autriche, duchesse de Savoie*, Rijsel, 1927, 60.

calvinistische overtuiging van haar man en hoe het jonge koppel vertrok naar Breda, waar ze hun adellijk paleis tot een centrum van de protestantse religie maakten.²⁶ En vooral, Filips en zijn broer Jan van Marnix ontpopten zich tot sleutelfiguren binnen het adellijke verzet en het Verbond.

De calvinistische overtuiging van Marnix beïnvloedde niet alleen Philipotte. Ook haar broer en zus, Karel en Agnes van Belle, en haar jonge neef Robert van Belle werden in de beginnende jaren zestig protestant. Agnes was gehuwd met de protestantse edelman Rutger van Boetzelaere uit Holland, van wie nagenoeg de ganse familie meeging in het Verbond.²⁷ Jacob van Heule, een andere protestantse neef van Robert van Belle, en dus ook van Agnes en Philipotte, plaatste eveneens zijn handtekening onder het Smeekschrift.²⁸ Op geen enkele van de bewaarde formulieren die circuleerden om leden te winnen werd de handtekening van Robert van Belle aangetroffen.

Het familiale netwerk Van Belle-Van Heule-Van Boetzelaere-Bronkhorst schakelde zich niet alleen gewillig in het breed oppositiefrent van het Compromis in, ze gaven mee vorm aan een militante calvinistische kern van deze adellijke oppositiebeweging.²⁹ Eén van de

26 Vonnis van Philipotte van Belle door de Raad van Beroerten, 1 juni 1570: Th. Juste, *Vie de Marnix de Sainte-Aldegonde (1538-1598), tirée des parties d'état et d'autres documents inédits*, Brusse-Parijs, 1858, 239-240: ...chargée d'avoir, au temps desdicts troubles, fréquenté les réprouvées presches des sectaires calvinistes, tant à chariot que à pied, mesmes esté en divers conventicles et illicites assablées desdicts sectaires, tennes tant en la maison d'ung Anthoine Bachelier qu'en la sienne propre, où se sont faictes presches et exhortations par leurs ministres, avecq lesquelz elle a conversé familièrement et les traicté à sa table, au grand scandale des bons catholiques...'. Later zette Marnix zich voluit in voor de zaak van Willem van Oranje en de Opstand. Een brief bleef bewaard van Oranje aan Philipotte, waarin hij haar een hart onder de riem steekt nadat Marnix werd gevangen genomen: A. Gerlo en R. De Smet (ed.), *Marnix epistulae: de briefwisseling van Marnix van Sint-Aldegonde, een kritische uitgave*, Brussel, 1990, *Pars II (1558-1576)*, 211 (nr. 36: 21 november 1573).

27 H. Van Nierop, *Van ridders tot regenten*, 272-273 vermeldt 8 leden (7 zeker en één (Otto) onzeker) van de Hollandse familie Van den Boetzelaer als lid van het Compromis. Rutger en zijn zwager Jacob van Belle hadden zich in 1566 lid gemaakt van de schuttersgilde van Sint-Joris in Brugge: A. Van Houtryve, *De Brugse kruisbooggilde van Sint-Joris: historische schets XIII^{de} eeuw-1872*, Brugge, 1975, 255-256.

28 L. Vandamme, 'Een Brugs edelman', 32-34.

29 H. Van Nierop, *Van ridders en regenten*, 192 (tabel)-193: Bronkhorst-Boetzelaer-Belle; H.A. Enno van Gelder, 'Bailleul', 63-64; S. Marshall Wyntjes, 'Family allegiance and religious persuasion: the lesser nobility and the Revolt of the

knooppunten waar vele lijnen samenkwamen was het luxueuze huis van Praet, het verblijf van Catharina van Boetzelaer in de dorpskern van Aalter. Ze was weduwe en genoot van het vruchtgebruik van haar domein en van bijzonder royale renteninkomsten.³⁰ Omstreeks kerstmis 1565 was het compromis er tijdens een familiereünie gepromoot door Jan van Marnix, heer van Toulouse.³¹ Het was bij deze gelegenheid dat Jacob van Belle zijn handtekening plaatste; in deze periode maakte Jacob trouwens heel wat onkosten daar hij in zijn gastverblijf in Brugge *brochte dicmaels ten gaste aldaer diveerssche edelmannen van zynen qualiteyte*.³²

Brugge: de aantrekkingskracht van een grote stad

Het Westkwartier van het graafschap Vlaanderen was ontegenzeggelijk het kerngebied van de familie Belle. Door huwelijksstrategie, het opnemen van overheidsambten en het uitbouwen van een onroerend patrimonium slaagde de familie er in deze beslotenheid te doorbreken en zich doorheen het graafschap te laten gelden. Zo werd, naast de voorouderlijke bezittingen in Eecke en omgeving, reeds in een vroege fase een tweede kerngebied uitgebouwd in het poldergebied ten noorden van Brugge.

Dit tweede vermogenscomplex van de Van Belles strekte zich uit in het ambacht Oostburg, met feodale goederen in de parochies Groede, Nieuwkerke (verdwenen) en Schoondijke (ligging voor 1580), die uitliepen tot in Aardenburg en Gaternesse. Het betrof oude polders, ten zuiden van de Yvendijk (ca. 1100), en jongere gronden in het later bedijkte land ten noorden van de dijk.³³ Deze

Netherlands', in : *The Sixteenth Century Journal*, 12 (1981) 2, 43-60 (47 Boetzelaer); J. Decavele, 'Katharina van Boetzelaer', 152-153 (geeft ook de verwantschap met de familie Bronkhorst/Batenburg aan).

30 RIJSEL, Archives départementales du Nord, B 7020, f. 9r.

31 J. Decavele, 'Katharina van Boetzelaer', 152-153.

32 BRUGGE, Stadsarchief, Oud archief, *Overleg* 1571-73, stuk 182 (apostille 6 maart 1572). Jacob woonde in bij Pieter Lammertyn, krikhouder van het Brugse Vrije en Jacqueline Laurin, een bastaarddochter uit de familie die de heerlijkheid Watervliet in bezit had. Jacob leed aan een kwalijke longhoest waaraan hij vervolgens, einde 1566, overleed. Van zijn aanwezigheid in Aalter getuigen verder de uitgaven voor zijn paard, dat hij in Oostburg *hadde in rgars gaende* naar Aalter over te brengen: Brussel, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, 19.154, f. 12v.

33 A. Verhulst, *Landschap en landbouw in middeleeuws Vlaanderen*, Brussel, 1995,

bezittingen gaan minstens terug tot het einde van de 14de of het begin van de 15de eeuw. Wellicht kreeg de familie via huwelijk hier voet aan de grond.³⁴

Een legger van hun feodale bezittingen die dateert van omstreeks 1523 laat zien hoe dit familiepatrimonium uit elkaar viel.³⁵ Robert II van Belle wordt er vermeld als houder van het feodaal hof van Zaamslacht, Groede en Harderzee.³⁶ Bij andere hoven en lenen zijn

68. M.K.E. Godtschalck, *Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen*, Assen, 1958, passim.

34 Pieter van Belle, de 'stichter' van de Eecke-tak van de familie Van Belle, was reeds schepen van het Brugse Vrije in het begin van de 15de eeuw (1405-1425; in deze periode ook tweemaal burgemeester: F. Bayley, *The Bailleuls*, 84-85, wat wijst op grondbezit op het Brugse platteland). M.K.E. Godtschalck, *Historische geografie*, 255, n. 2 geeft inderdaad aan hoe een oude ommeloper van de watering Groede (watering te noorden van de Yvendijk) uit 1415 reeds een 'Van Bellenpolder' vermeldt. Uitbreiding gebeurde door opnieuw een Pieter van Belle, de vader van Robert I, in het midden van de 15de eeuw: L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes des pays et comté de Flandre, quartier de Bruges: coutumes des petites villes et seigneuries enclavées*, Brugge, 1891, 547: een leengoed van 39 gemeten in de parochie Schoondijke (ambacht Oostburg). Deze uitbreiding kreeg vorm in een huwelijk binnen de familie Boudens. De zopas genoemde Pieter van Belle, heer van Eecke, huwde met Katharina Boudens, dochter van Jacob. Zij overleed in 1488; hun zoon is Robert I. Zie F. Bayley, *The Bailleuls*, 85. De Boudens stonden bekend om hun sterke verankering als grootgrondbezitter in dit gebied. Zo behoorde onder meer van het hof van Groede hen toe, vooraleer het in de handen van de Van Belles kwam. Zie GENT, Rijksarchief, Archief de Preudhomme d'Hailly, 239, f. 71r, 75r: Jan van Belle houdt in het begin van de 16de eeuw een leen, naast het dorp van Groede, dat vroeger fungeerde als het hof van Groede en bewoond was door Jacop Boudins (*waar Jacop Boudins plachte wonen ende heet t'oude hof vander groe*), nu nog enkel een boomgaard bij het kerkhof. Jan hield dit leen van het nieuwe leenhof van Groede, in het dorp, in handen van de Belle-familie. De opeenvolgende bezitters kunnen als volgt worden gereconstrueerd: Jacob Boudens, zijn zoon Robert Boudens, vervolgens (per mortem fratris) Roberts zus Katharina, die gehuwd was met Pieter van Belle (L. Gilliodts-van Severen, *Coutumes*, 547, 553, 542, 546). Ook Schonewalle maakte wellicht deel uit van het grondbezit van de familie Boudens in Groede. Een 16de-eeuws wapenboek kent aan Schonewalle een wapen toe dat samenvalt met dat van de familie Boudens: P. Bergmans (ed.), *Armorial de Flandre du XVIe siècle*, Brussel, 1919, nr. 425.

35 GENT, Rijksarchief, *Archief de Preudhomme d'Hailly*, 239.

36 Zaamslacht: zie ook L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes*, 546 (verworven via de alliantie met de familie Boudens; het hof lag in de (nu verdwenen) parochie Nieuwkerke, ten zuidwesten van de kerk); Groede: GENT, Rijksarchief, *Archief de Preudhomme d'Hailly*, 239, f. 71r: (hof *ter groe* in Groede, groot 34 gemeten, met daarop het dorp en de Oostmolen, gehouden van het hof van Huesden); Harderzee (gelegen in de het straks te noemen Robert van Bellepoldertje (= Pieter Rathgheerspoldertje), ten noordoosten van Groede): M.K.E. Godtschalck, *Historische geografie*, 263, en GENT, Rijksarchief, *Archief de Preudhomme d'Hailly*, 239, f. 12v. Harderzee is zelf een leen van 31 gemeten 1 lijn in Groede, met huzen en bomen.

dat zijn jongere broers Pieter, Cornelis, Jan en Mahieu, en zijn zus Gheleine, gehuwd met Roeland van Heule.³⁷ De aanwezigheid van de Belle-familie in Groede omstreeks 1500 was zo manifest dat de familienaam zich leende tot toponiemen als de *Ruebrecht van Belledyc* en de *Ruebrecht van Belle poldre*.³⁸ Deze naamgeving kan verwijzen naar intiatieven van Robert I van Belle inzake bedijkingen en droogleggingen. Een overzicht van de bezittingen van de jonge Hector van Belle uit 1572 geeft aan hoe uitgebreid de bezittingen waren in het ambacht Oostburg.³⁹

Ook Robert III van Belle bezat een deel van dit noordelijk domein. Deze bescheiden feodale landgoederen lagen verspreid in Groede, alles samen ruim 60 gemeten groot. Het belangrijkste was het hof van Schonewalle, ruim 30 gemeten land met een pachthoeve. Een herenverblijf was er niet: Robert van Belle kon er wellicht wel terecht maar geen vast verblijf houden.⁴⁰ Schoonwalle hing af van het leenhof Zaamslacht en was zelf een leenhof met 50 achterlenen.⁴¹ Op deze manier kon Robert van Belle zich nog echt edelman voelen. De bezitters van deze achterlenen dienden leenhulde aan hem te betuigen, volgens de eeuwenoude rituelen en symboliek van de feodale leefwereld. Naast de bezittingen in Groede bezat hij nog een groot

37 GENT, Rijksarchief, *Archief de Preudhomme d'Hailly*, 239: Pieter (f. 11v, 49r, 68r), Jan (f. 22r, 56r), Cornelis (f. 98r: hof van Oostburgambacht, gehouden van hof van Guyse), Gheleine (f. 13v), Mahieu (f. 67v, 68v, 89r (hof van Barsant, afhankelijk van Burg van Brugge)). Mahieu van Belle is niet bekend aan F. Bayley, *The Bailleuls*.

38 GENT, Rijksarchief, *Archief de Preudhomme d'Hailly*, 239: dijk (f. 23r-v, 24r), polder (f. 23r). De Robert van Bellepolder werd ook aangeduid als de Pieter Raetgheerspolder en als de Blokspolder: M.K.E. Godtschalck, *De historische geografie*, 214 (aangeduid op schetsmatige kaart gebaseerd op de Kaart van het Brugse Vrije door Pieter Pourbus, 1571). De Roelant van Heuledyck in de parochie Schoondijke, maar ver noordwest van de kerk (in de omgeving van Groede) in het 12de begin van de watering Groede verwijst naar de man van Gheleine van Belle : GENT, Rijksarchief, *Archief de Preudhomme d'Hailly*, 239, f. 51v., 67r. Dit en ander bezit kwam hun zoon Jacob toe, wiens goederen (o.a. in Schoondijke en Groede) in 1568 werden geconfisqueerd: L. Vandamme, 'Jacob van Heule', 44 (bijlage).

39 GENT, Rijksarchief, *Familiearchief de Preudhomme d'Hailly*, 822.

40 H.A. Enno van Gelder, 'Bailleul, Bronkhorst, Brederode', 207, wijst op het gebruik in de vorm van herendiensten geleverd door de pachtboer.

41 GENT, Rijksarchief, *Archief de Preudhomme d'Hailly*, 239, f. 12r. Schonewalle situeerde zich ten zuidwesten van het dorp Groede en behoorde tot de grote hoeven binnen de Groedewatering: M.K.E. Godtschalck, *Historische geografie*, 260.

leen (61 gemeten) in Bassevelde. Alles samen bracht dit grondbezit in 1566 ruim 36 pond Vlaams op waarvan Robert de helft diende af te dragen aan zijn moeder-weduwe.⁴² Dat het bezit van Robert van Belle enkel uit feodale goederen bestond die daarenboven ver verwijderd lagen van het voorvaderlijke familiedomein in Zuidwest-Vlaanderen laat uitschijnen dat het principe van de *verderding* werd toegepast bij de verdeling van het patrimonium van zijn vader.⁴³

De uitgestrekte bezittingen in het noorden van het Brugse Vrije noodzaakten de familie tot het verwerven van een vaste voet in het laatmiddeleeuwse Brugge. Robert I van Belle bezat een huis in het bestuurlijk hart van de stad, tussen de Burg en de Reie, dat in 1508/9 werd geïncorporeerd in de uitbreiding en vernieuwbouw van het schepenhuis van het Brugse Vrije.⁴⁴ Latere generaties bleven zich aangesproken voelen tot de grootstad.

Ook op een jonge, ongehuwde edelman als Robert van Belle zal het bruisende en nog steeds kosmopolitische stadsleven in Brugge aantrekking hebben uitgeoefend.⁴⁵ Hier kwam hij om zijn zaken met zijn ontvanger Joost Blaeuvoet te regelen⁴⁶ en bestelde hij kledij en andere luxevoorwerpen zoals zilveren smukartikelen, sporen, borduursel en sierpluimen, zaken die hij aan zijn adellijke status verplicht was. Het is verleidelijk om in de *medaille de fin* or waarin hij liet *tail-*

42 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer 19.155, f 1r-v. De ontvanger van de confiscaties kon in het rekenjaar Pasen 1568-Pasen 1569 reeds ruim 46 pond inboeken: RIJSEL, Archives départementales du Nord, 7020, f. 110r-v.

43 Zie hoger.

44 E. Vanden Bussche, *Inventaire des Archives de l'Etat à Bruges, section première, Franc de Bruges, Chartres*, Brugge, 1881, 214: regest van de oorkonde (4 juli 1509) waarbij Robert I van Belle en zijn vrouw Jossine vander Helle aan de magistraat van het Brugse Vrije hun huis bij de Burgpoort verkopen. Zie ook L. Devliegheer, *De Keizer Karel-schouw van het Brugse Vrije*, Tielt, z.j. , 18.

45 Geen enkel eigentijdse bron verwijst naar een huwelijk of kinderen. Toch meent J.J. Gailliard, *Bruges et le Franc*, dat Robert van Belle gehuwd was, en vader van vijf kinderen. F. Bayley, *The Bailleuls*, 105 haalt Gailliard aan (... *is said to have five daughters* ...); eerder (p. 103) verwees hij enkel naar beide dochters die in de abdij van Broekburg intraden. Dit laatste wordt door E. De Coussemaker, *o.c.*, I, 61 overgenomen die twee kinderen vermeldt: Cornelia en Anna, beiden religieuzen in de abdij van Broekburg.

46 Wellicht werkte Joost Blaeuvoet in dienst van verschillende opdrachtgevers. Hij kwam in dienst midden 1566 en volgde een niet nader geïdentificeerde Aerbout op : BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, 19.155, f. 10r.

lie certaine devise een geuzenpenning te zien.⁴⁷ Wellicht huurde Robert van Belle een stadswoning.⁴⁸ Voor zijn vertier en dit van zijn gasten engageerde hij de Brugse stadsmuzikant Gillis Spillebeen en zijn gezellen en tussendoor vermaakte hij zich met een spelletje *jeu de paume*, wat zich ook best in gezelschap liet smaken. Een kaatsbaan kwam wel vaker voor bij adellijke verblijven terwijl de gewone man de open ruimten in de stad opzocht.⁴⁹ Wellicht kon hij zich moeiteloos in het Frans uitdrukken.⁵⁰

Daarnaast kon Robert van Belle in Brugge probleemloos terecht bij zijn 'Brugse' zussen Maria en Françoise. Eerder haalden we aan hoe Françoise van Belle het Jeruzalemcomplex, het voormalig stadspaleis van de hertogen van Kleef, of, net buiten de stad, het kasteel Nieuwenhove in Oostkamp in gebruik had. Zijn protestantse neef Jacob van Belle nodigde ook vaak gasten uit aan zijn tafel. Jacob verbleef op kamers in Brugge. Toen hij einde 1565/begin 1566 vanuit Bourgondië naar Vlaanderen terugkwam, vond hij een vast verblijf in het grote huis van Pieter Lammertyn. Zijn gastheer stelde alles in het werk om het zijn gast, vergezeld van zijn bastaardbroer en een palfrenier, naar de zin te maken. Van een andere protestantse neef, Jacob van Heule, lijkt het waarschijnlijk dat hij over een woonhuis in de Zilverstraat beschikte.⁵¹

Met de inkomsten uit zijn bezittingen in het Brugse Vrije kon Robert van Belle weinig aanvragen, zeker voor een jonge edelman die net zijn vleugels begon uit te strekken en zich een adellijke levenswijze

47 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer 19.155, f. 10v (*medaille*), 9v (*4 boutons de fin or estoffé de perles, ensemble une petite verge dor, ...*) en passim.

48 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer 19.155, f. 8v, *des despens faitz par mondit seigneur en sa maison*. Zijn oudere broer Hector was in 1565/66 burgemeester van het Brugse Vrije en zal zich eveneens vaak in Brugge hebben opgehouden.

49 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer 19.155, f. 6r (*menestruel*), 8v (*jeu de paulme*). Spillebeen werd in 1564 als stadsspeelman aangesteld: L.Gilliodts-van Severen, *Les ménestrels de Bruges. Recueil de textes et analyses de documents inédits ou peu connus*, Brugge, 1912, 121). H. Deneweth, 'Kaatsen in Brugge', in: *Brugs Ommeland*, 44 (2004), 5-18, situeert het kaatsspel en de kaatsbanen in Brugge, 15de-16de eeuw.

50 Zie verder het relaas van zijn optreden in Ieper in september 1566 waarin hij met Franstalige edelen overlegde.

51 L. Vandamme, *Jacob van Heule*, 31. Dit huis in de Zilverstraat was reeds in 1541 in het bezit van de familie. Zie het pachtcontract door jonkheer Roeland van Heule, de vader van Jacob, opgemaakt voor meester Jan de Corte: BRUGGE, Stadsarchief, Klerken van de vierschaar 166, p. 5.

wilde aanmeten. Dit verklaart waarom zijn moeder-weduwe en, in maart 1567, zijn schoonzus, die het kasteel in Eecke bewoonde, hem aanzienlijke bedragen toeschoven.⁵² Daarnaast bezwaarde hij zijn landgoederen met renten, zoals in 1567, toen hij voor een kapitaal van 100 pond renten verkocht. Wellicht ondernam hij deze laatste transacties in functie van zijn nakende vlucht uit de Nederlanden.⁵³

Robert van Belle en de zomer van 1566

De doorbraak tijdens het voorjaar en de zomer 1566 van de nieuwe religie tot massabeweging en het consolideren van deze beweging na de Beeldenstorm kreeg op verschillende plaatsen de volle steun van de plaatselijke, lagere adel. Het meest in het oog springt het zogenaamde *protestantisme seigneurial*. Binnen de eigen territoria ging de lokale heer voor in het begunstigen van de nieuwe religie. Dit geldt ondermeer voor Aalter met Catharina van Boetzelaere, Zoeterstede in het Westkwartier met Jan d'Estourmel, en op vele tientallen andere plaatsen.⁵⁴ Evenzeer kwam het tegenovergestelde beeld voor, met lokale heren die alles in het werk stelden om elke aantasting van de oude kerk uit hun territoria te bannen.

Maar vele jonkers binnen de Vlaamse aristocratie waren niet in het bezit van heerlijkheden en oefenden geen heerlijke rechten uit. Veelal betreft het de jongere zonen die door het feodale erfrecht op een zijspoor waren beland, en een adellijke status voerden zonder veel inhoud.⁵⁵ Ook binnen deze groep – of precies omwille van hun deprivatie – vond het protestantisme talrijke begunstigers. Ze opereerden vanuit hun herenverblijf op het platteland of vanuit hun woning in de

52 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer 19.155, f. 11r (*a madame philippotte de la bricque, douagière de monsr. Deecke*), 6r (*a demoiselle Catherine de Claerhout compaigne de monsr. Deecke*).

53 RIJSEL, Archives du département du Nord, B 7018.

54 S. Deyon en A. Lottin, *Les 'casseurs' de l'été 1566: l'iconoclasme dans le Nord*, Parijs, 1981, 153-162.

55 Aan het bezitten van een of meerdere heerlijkheden met het bewonen van een kasteel en andere prerogatieven ontleende adel niet alleen haar sociaal-economische draagkracht maar vooral ook haar sociaal prestige: J. Dumolyn, 'Adel en nobiliseringsprocessen in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 115 (2000), 218.

stad om de lokale gereformeerden te ondersteunen. Zo iemand was bijvoorbeeld Jacob van Heule die als calvinistische edelman het voortouw nam van de calvinistische gemeente in Brugge. Zo iemand was ook Robert van Belle.⁵⁶

Tijdens de zomer van 1566 was hij een spilfiguur van de gereformeerde gemeente in Eecke.⁵⁷ Hij trok er met de hervormde leiders van huis tot huis om mensen te winnen voor het protestantisme. Zijn optreden in september 1566 in Ieper is karakteristiek voor de rol die deze lagere adel zichzelf toemat.

Na de Beeldenstorm zag het er naar uit dat Ieper een calvinistische stad was geworden. Een protestantse minderheid immobiliseerde het stadsbestuur en de katholieke eredienst en zielzorg waren stilgevallen. Om deze machtspositie te consolideren en de rust te herstellen maakte op 5 september 1566 een vijfkoppige delegatie onder leiding van Jan d'Estourmel, heer van Vendeville⁵⁸, – vier edelen en een predikant – zijn opwachting in Ieper. De edelen traden als spreekbuis van de gereformeerden in onderhandeling met het stadsbestuur. De context waarbinnen zij onderhandelden was deze van het Compromis en van de toezegging die landvoogdes Margaretha van Parma aan het Verbond had gedaan. Enkele dagen later kwam de gouverneur van Vlaanderen, Lamoraal van Egmond, in Ieper aan. Hij finaliseerde deze onderhandelingen, wat leidde tot een beperkte erkenning van de protestantse religie in de stad.

De dagen dat Robert van Belle met zijn aristocratisch gezelschap in Ieper optrad, verbleef hij in de herberg *Het Zwaard* op de Markt, naast het schepenhuis. Deze symbolische plaats was de *piet a terre* voor de protestantse stadsbevolking, die zich niet meer door de

56 Een volledige reconstructie van zijn handel en wandel in 1566 is onmogelijk. Vele uitgaveposten in de rekening van zijn ontvanger hebben betrekking op reizen, zonder dat de beweegredenen bekend is. Zo begaf hij zich enkele malen naar Pittem. Wellicht moeten we daarin niet meer zien dan bezoeken aan de familie van zijn schoonzus, Katharina van Claerhout.

57 E. De Coussemaker, *Troubles religieux*, I, 253.

58 Jan d'Estourmel was in 1566, naast heer van Vendeville, ook heer van Zoeterstede en Steenwerck. In beide plaatsen, in de omgeving van Belle, werkte de calvinistische agitatie in 1566 diep in, sterk ondersteund door Estourmel als lokale heer. Beide dorpsheerlijkheden waren hem toegekomen via zijn moeder Anna van Belle. Anna van Belle was de laatste vertegenwoordiger van de hoofdtak van de familie Belle. Zoals eerder betoogd vormden de Van Belles, verbonden aan de heerlijkheid Eecke, vanaf ca. 1400 een zijtak: F. Bayley, *The Bailleuls*, 23-82.

bestaande schepenbank vertegenwoordigd achtte. Er werd druk in en uit gewandeld, een massa schaarde zich voor de herberg en hun psalmgezang werd met wedergezang beantwoord door de edellieden en hun genodigden. Toen de edellieden zich op de Markt begaven wisselden ze "Vive le geux"-kreten uit met de omstaanders.⁵⁹ De rol van Robert van Belle in dit alles was niet prominent. Ook hier was hij de kleine edelman, die in Vendeville zijn woordvoerder en meerdere bekende. Maar het was hoe dan ook een optreden waarbij de adel zich opnieuw als leider en als verdediger van het volksbelang liet gelden.

Waar Robert van Belle in de volgende weken en maanden verder opereerde is niet bekend. De nieuwgezinde beweging werd in het verweer geduwd, verschrompelde opnieuw tot een ondergrondse beweging of organiseerde zich in de diaspora, in Duitse en Engelse vluchtelingengemeenten. Telkens Robert van Belle in Brugge kwam deed hij de herberg *De Blinde Ezel* aan; de laatste keer was dit op 15 september 1567.⁶⁰ Op het moment dat de Raad van Beroerten een onderzoek naar hem opende verbleef hij reeds in het buitenland. Op 2 juni 1568 volgde het vonnis dat hem voor eeuwig verbande uit de gewesten van de Spaanse koning en zijn goederen verbeurd verklaarde.⁶¹

Voor de jonge edelman was het wonderjaar 1566 een bijzonder intense tijd geweest. Toch vond hij tussendoor nog de tijd om zich te

59 De ontvanger van Robert van Belle betaalde 6 pond (8sch. 10 pen) voor zijn *logis* aan Franchois Baelde, *hoste à Lespée*: BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, 19.155, f. 11r.

Dit gebeuren liet op tijdgenoten een diepe indruk na. De kroniekschrijver van *Een cort verhael* (F. Van de Putte (ed.), 'Cort verhael van 't ghone binnen de stad van Ypre en daer omtrent ghepasseert is de religie aengaende tzijdert Juny 1566 tot omtrent half Ougst 1567', in : *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 6 (1844), 208-260) maakt er melding van. De kijk van het Ieperse stadsbestuur op dit gebeuren vindt men in zijn *Mémoire justificatif*, een document opgesteld in het kader van het onderzoek van Alva's Raad van Beroerten en waarin de stadsbestuurders hun optreden tijdens het Wonderjaar verantwoorden : I.L.A. Diegerick (ed.), *Documents*, I, 83-84 en II, 136-147. Zie ook F. Bayley, *The Bailleuls*, 101; E. De Coussemaker, *Troubles religieux*, I, 60-61; S. Deyon en A. Lottin, *Les 'cas-seurs'*, 159.

60 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer 19.155, f. 9r.

61 E. De Coussemaker, *Troubles religieux*, I, 252-254; A. L.E. Verheyden, *Le Conseil des Troubles: liste des condamnés (1567-1573)*, Brussel, 1961, 396 (nr. 10.112); D. Laureys, 'Robrecht van Belle, een calvinistisch edelman betrokken bij de gebeurtenissen van het wonderjaar', in : *Westhoek-Info: mededelingen van Westhoek, Kring voor geschied- en familiekundig onderzoek in de Westhoek*, 9 (1994), 168-169.

laten portretteren. Of misschien precies daarom. Want een geschilderd portret beantwoorde aan de herwonnen fierheid van de lagere adel om zich op te smukken, om de adellijke symboliek ten volle uit te spelen, en om dit zelfbewustzijn ook op paneel te laten vastleggen.

Een portret bestellen in Brugge

Joos Blaeuvoet betaalde twee schilders in Brugge die een portret van Robert van Belle hadden geschilderd, *pour avoir contrefaict et peinture mon seigneur de soonwalle*.⁶² Daartoe maakte de ontvanger één pond drie schellingen en vier denieren over aan Pieter Pourbus en aan de schilder die in de Pottenmakersstraat woonde; de kwitantie was opgemaakt door Pourbus. De rekening waarin Joos Blaeuvoet, de ontvanger van Robert van Belle, deze uitgave schreef, loopt van 11 november 1566 en 11 november 1567.

De identificatie van deze schilders stelt in het geval van Pourbus geen probleem. Pieter Pourbus (1523/24-1584) vestigde zich omstreeks 1543 als jongeman in Brugge waar hij zich als kunstenaar ontwikkelde en vanaf de jaren vijftig een bloeiend atelier leidde. Deze werkplaats stond bekend om zijn hoge artistieke kwaliteit en de uiteenlopende disciplines die er werden beoefend.⁶³ Onder meer inzake portretschilderkunst genoot het atelier van Pourbus hoog aanzien en had het in Brugge tijdens de tweede helft van de 16de eeuw nauwelijks concurrentie te dulden. Adel, kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, bestuurders en kooplui vonden moeiteloos de weg naar het atelier van Pourbus. Inwoners van Brugge vormden zijn belangrijkste klantenkring.

Wie achter de kwalificatie *le painctre demourant en la rue appelle le potmakerstraete* schuil gaat is minder evident. Bijna zeker gaat het om Jan de Francke, een schilder die in 1566 deel uitmaakte van de

62 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamer* 19.155, f. 7v; F. Bayley, *The Bailleuls*, 104-105, 227.

63 P. Huvenne, *Pieter Pourbus meester schilder 1524-1584*, Brugge, 1984 blijft het referentiewerk. Deze tentoonstellingscatalogus (Brugge, Memlingmuseum, 29 juni-30 september 1984) is de bewerking van een doctoraatsverhandeling. P. Huvenne, 'Pieter Pourbus', in: M. Martens (ed.), *Brugge en de Renaissance: van Memling tot Pourbus*, Oostkamp-Gent, 1998, 189-190 is een recente synthese.

protestantse gemeente in Brugge. Hij woonde met zijn gezin in zijn huis De Helm in de Pottenmakersstraat, en bezat in dezelfde straat nog twee huisjes.⁶⁴ De Francke werd op 9 december 1568 door de Raad van Beroerten voor eeuwig verbannen en zijn goederen werden geconfisqueerd. Intussen had de schilder reeds een veilig onderkomen gevonden in Londen, waar hij deel uitmaakte van de Nederlandstalige vluchtelingengemeente.⁶⁵ Ook Robert van Belle verbleef in die jaren in het Vlaamse migrantenmilieu in Londen. Het is niet uitgesloten dat Jan de Francke verwant was aan Marcus Gheeraerts, eveneens een protestantse Brugse kunstenaar die in 1567 een onderkomen vond in de Londense vluchtelingenkerk. Van Gheeraerts is niet bekend welk huis hij in 1566 bewoonde.⁶⁶

Jan de Francke trad als schilder in de voetsporen van zijn vader en werd in 1560 meester in het Brugse schildersambacht.⁶⁷ Werk is van hem niet bekend; het is zeer wel mogelijk dat hij geen zelfstandig ate-

64 BRUGGE, Stadsarchief, Oud archief 139, Belasting zestendelen, St-Niklaas 1569, f. 33v. RIJSEL, Archives départementales du Nord, B 7018, f. 50v; B 7020, f. 25v; BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer 18.802, f. 25v-26r; 18.803, f. 25v. Jan de Francke huwde kort voor 1567 Marie van Everwyn, de weduwe van de kleermaker Andries Gerards. Andries en Marie hadden in 1561 het huis 'De Helm' in de Pottenmakerstraat gekocht (BRUGGE, Stadsarchief, Klerken van de vierschaar, 790, f. 620r-622r). Andere schilders zijn niet bekend in de Pottenmakersstraat. Met dank aan Kathleen Leenders, met wie we hopen het familiale netwerk van Jan de Francke en Marcus Gheeraerts verder in kaart te brengen.

65 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Raad van Beroerten, 64, f. 377v.; RIJSEL, Archives départementales du Nord, 7017 (los stuk, ongenummerd): vonnis Jan de Francke door de Raad van Beroerten (26.2.1568); A.L.E. Verheyden, *Le Conseil des Troubles*, 197 (nr. 4.616).

66 Van het geconfisqueerde woonhuis van Marcus Gheeraerts is een boedelbeschrijving (1568) beschikbaar (BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Archief Raad van Beroerten, 249, f. 36r-38v) maar we slaagden er nog niet in dit huis te lokaliseren. De weduwe Marie van Everwyn had op het ogenblik van haar huwelijk met Jan de Francke drie kinderen uit haar eerste huwelijk. De oudste zoon was de goudsmid Maarten Gheeraerts. Ook Maarten werd, wellicht onder impuls van zijn stiefvader, protestant. Vanaf 1576 dook Maarten Gheeraerts op in het milieu van de Vlaamse geloofsvluchtelingen in Londen (J. Briels, 'Zuidnederlandse goud- en zilversmeden in Noordnederland omstreeks 1576-1625', in : *Bijdragen tot de geschiedenis*, (1971), 98). Het is niet uitgesloten dat Andries Gheeraerts, de eerste man van Marie van Everwyn en de vader van Maarten, en Marcus Gheeraerts neven waren.

67 D. Van de Castele (ed.), *Keuren (1441-1774). Livres d'admission (1453-1574) et autres documents concernant la gilde de St.-Luc à Bruges, suivis des Keuren de la corporation des peintres, sculpteurs et verriers de Gand*, Brugge, 1867, 311; BRUGGE, Stadsarchief, Oud Archief, Schouwboek 1554-1584, f. 201v (13.9.1564: aan het werk als schilder).

lier runde, maar was tewerkgesteld in een grote schilderswerkplaats zoals deze van Pieter Pourbus.⁶⁸ Wellicht vormde De Francke voor Robert van Belle en zijn ontvanger hun introductie tot de Brugse kunstenaarswereld. De Francke was de tussenpersoon maar de opdracht werd door Pourbus (en zijn atelier) uitgevoerd; ook de rekening was door Pourbus opgesteld. Het valt op dat Robert van Belle (of zijn ontvanger) ook voor andere aankopen de voorkeur gaven aan protestantse ambachtslui. Zo liet Blaeuvoet een aantal zilveren pijltjes, te bevestigen op de mantel van de edelman, bestellen bij de zilversmid Thomas Edelijncq, spilfiguur van de bescheiden protestantse gemeente in Brugge omstreeks 1566. En Adriaen Slabbaert was tussenpersoon in een bestelling van (geuzen)kousen bij een kousenmaker in Kassel. Ook de Slabbaerts stonden in Brugge in de frontlijn van de nieuwe religie.⁶⁹

Het portret geïdentificeerd?

Paul Huvenne stelde een oevrecatalogus van Pieter Pourbus samen. Veel van zijn werk wordt door eigentijdse documenten gedocumenteerd. De portretten vormen hierop een uitzondering. Het gaat om particuliere bestellingen door privé-personen, waarvan geen of nauwelijks familiearchief bewaard bleef. Geen enkel portret dat vandaag aan Pourbus wordt toegeschreven is eigentijds gedocumenteerd. Ze worden aan Pourbus toegeschreven op basis van stijlkritiek en de opdrachtgevers worden geïdentificeerd, voor zover hun naam al

68 Over de werkverdeling en de organisatie in de schilderswerkplaatsen in het 16de-eeuwse Brugge: J.P. Sosson, 'Une approche des structures économiques d'un métier d'art: la corporation des peintres et selliers de Bruges (XVe-XVIe siècles)', in : *Revue des archéologues et historiens d'art de Louvain*, 3 (1970), 91-92; M. Martens, 'De dialoog tussen artistieke traditie en vernieuwing', in : Id. (ed.), *Brugge en de Renaissance*, 58-62.

69 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamer* 19.155, f. 6r, 7r. Over de protestantse goudsmid Thomas Edelyncq: L. Vandamme, *De socio-professionele recrutering van de reformatie te Brugge, 1566-1567*, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), Leuven, 1982, 156-157. Over de protestantse familie Slabbaert: L. Vandamme, 'Calvinisme in het Brugse koopmansmilieu: het consistorieelid Godefroot Slabbaert', in : D. van der Bauwhede en M. Goetinck (ed.), *Brugge in de geuzentijd: bijdragen tot de geschiedenis van de hervorming te Brugge en in het Brugse Vrije tijdens de 16de eeuw*, Brugge, 1982, p. 123-134.

niet is vermeld, op basis van een combinatie van de opgegeven leeftijd, het jaar waarin de opdracht werd uitgevoerd, en, vooral, de heraldische emblemen.⁷⁰

Er valt veel voor te zeggen om in het Rijkselse portretschilderij de opdracht te zien van Robert van Belle bij Pieter Pourbus en Jan de Francke. Dit schilderij is niet gesigeneerd maar werd door Paul Huvenne als werk van de Brugse schilder geïdentificeerd.⁷¹ Deze toeschrijving blijft tot op vandaag – alhoewel niet onomstreden – gehandhaafd.⁷² Daarbij komt dat Pourbus vaak zijn portretten documenteerde met de leeftijd en het jaar, op de wijze van het Rijksels paneeltje.⁷³

Pourbus leverde dit werk af in 1565. Rekening houdend met de paasstijl is dit van 22 april 1565 tot 14 april 1566. Enkele maanden later gebeurde de (gedeeltelijke) betaling van het schilderij door Robert van Belle ontvanger. In deze maanden van het portret manifesteerde het adellijk verzet zich volop en het portret straalt dit aristocratische zelfbewustzijn uit. Van het gereconstrueerde oeuvre van Pourbus zijn voor 1565/66, en zelfs de jaren daar omheen, verder geen andere adellijke portretten bekend.

De zoektocht naar andere aanknopingspunten om deze identificatie te onderbouwen levert weinig op. Een concreet gegeven biedt de leeftijd van de geportretteerde. De aanduiding *AETATIS SUE 26* geeft aan dat de geportretteerde geboren werd in 1539 of 1540. Het geboortjaar van Robert van Belle is niet bekend, maar de opgegeven

70 P. Huvenne, *Pieter Pourbus*, 231-233: het 'Portret van Jacob Reyvaert', eveneens uit 1565, is tot nu toe het enige portret zonder wapenschild dat, weliswaar onzeker, werd geïdentificeerd. Dit gebeurde op basis van de gelijkende fysionomie op een (latere) prent.

71 P. Huvenne, *Pieter Pourbus*, 46.

72 Recent stelde J. Foucart een nieuwe toeschrijving voor, met name de Hollandse schilder Cornelisz Gerrit (Rijsel, Musée des Beaux-Arts de Lille, dossier van inventaris nr. P 844; met dank aan Marie-Françoise Bouttemy, documentaliste van het Rijksels museum). Foucart wordt daarin niet gevolgd door Arnauld Brejon de Lavergnée en Annie de Wambrechies (*Catalogue sommaire illustré des peintures du Musée des Beaux-Arts de Lille, I: Ecoles étrangères: Pays-Bas du Nord et du Sud, Allemagne, Angleterre, Espagne, Italie et autres*, 1999, 73: *L'attribution récente à Pierre Pourbus est plus plausible*), evenmin door Didier Martens (in: *Maniéristes*, 36). Met dank aan Didier Martens, docent kunstgeschiedenis, ULB.

73 AN° DNI 1565 – *AETATIS SUE 26*. Zie bijvoorbeeld het eveneens uit 1565 daterende 'Portret van een zesentwintigjarige vrouw' (Edinburgh, National Gallery of Scotland): P. Huvenne, *Pieter Pourbus*, 229-230.

leeftijd is in het licht van de leefdata van zijn broers en zussen plausibel.

Robert van Belle droeg ongetwijfeld het bekende wapen van de familie Belle, eventueel voorzien van een breuk. Het familiewapen kwam eigentijds voor op de zegelstempel van Hector van Belle, de oudste broer van Robert.⁷⁴ Er mag worden van uitgegaan dat het portret oorspronkelijk van dit wapen was voorzien. Dat het nu niet meer te zien is laat toe te veronderstellen dat het zich bevond op de niet bewaarde, oorspronkelijke lijst of dat een latere bezitter het liet overschilderen. De donkere partijen op de achtergrond boden daartoe alle mogelijkheid.

De provenance levert nauwelijks een argument op. Het paneel werd in 1887 door het Rijksse museum aangekocht bij een privé-persoon, van wie verder niets bekend is. Het is wel aannemelijk dat het paneeltje zich op dat ogenblik in (nog steeds) Noord-Frankrijk bevond.⁷⁵

Achter de aankopen van luxeproducten die Robert van Belle deed in Brugge blijkt een modebewuste jonker schuil te gaan. De geportretteerde volgde nauwgezet de adellijke mode, waar de invloed van de Spaanse hofkledij nooit ver weg is. De edelman draagt een fijne wambuis – de stof is in ruitjes geweven – gevoerd met witte stof, met daaronder een wit hemd, waarvan de kraag en de mouwen afgezet zijn met gelubde strookjes. Op de zwaar ingesnoerde lendenen draag hij een fijne riem waaraan een dolk en een sierdegen zijn bevestigd. De aanzet van een pofbroek met opgenaaide verticale passementsstroken is nog te zien.⁷⁶

Alles samen genomen blijft de identificatie vooral schatplichtig aan de link tussen enerzijds het kunsthistorisch onderzoek dat dit portret toeschrijft aan Pieter Pourbus, en anderzijds de vermelding van het portret in een gedateerde rekening. Aanvullende gegevens (leeftijd van de geportretteerde, provenance, kostuum) spreken dit niet tegen maar dragen ook niet echt bij om deze identificatie meer overtuigingskracht te geven.

74 F. Bayley, *The Bayleys*, (tussen p. 124 en 125) geeft een afbeelding (nr. 10) van een zegel, met het wapen van Hector van Belle, aan een oorkonde van 12 september 1566.

75 De aankoop is gedateerd op 21 mei 1887; Martin Defordt was de verkoper.

76 Met dank aan mevrouw Mireille Madou die ons een uitvoerige beschrijving en analyse van het kostuum bezorgde.

In de diaspora

Wat is er tenslotte van Robert van Belle geworden? Ook vanuit zijn vluchtelingenverblijf in Engeland bleef hij de opstand tegen Spanje ondersteunen. Daartoe liet hij zich in de zomer 1569 door de Artesische, protestantse edelman Adriaan de Bergues, heer van Dolhain, overhalen om als kapitein dienst te nemen op de watergeuzenvloot. Met zijn kaperschip opereerde hij tot maart 1570 overwegend in de Friese wateren. Enkele maanden later, op 15 juni 1570, was Robert van Belle al opnieuw in Londen. Hij schoof aan tafel ten huize van Charles Vasquez waar enkele edellieden en kooplui uit Vlaanderen en Brabant samen de dag doorbrachten. De edellieden, Vasquez en zijn neef Jacob van Heule, waren échte zielsgenoten van Belle. Vasquez was in alles een lotgenoot: een kleine calvinistische edelman, eveneens uit de streek van Belle, verbannen door de Raad van Beroerten, en die al evenzeer in de Engelse migrantenmilieus plannen smeedde om het moederland van het Spaanse juk te bevrijden. Een maand later verhuisde Vasquez van Londen naar Dover, en het is Robert van Belle die ondersteuning gaf. In januari 1572 was hij weer ter zee want hij kaapte een Spaans schip nabij het eiland Wight. Dan wordt het stil en verdwijnt de naam Robert van Belle uit de bronnen.⁷⁷ Wellicht eindigde zijn leven roemloos, als kapitein van een watergeuzenschip dat door de Spaanse vijand naar de bodem van de Noordzee werd verwezen. Met de persoon van Robert van Belle raakte ook het geschilderd portret vergeten.

77 Vogels, 'Belle (jonker Robert de)', in : *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, VI (1924), kol. 97-98; L. Vandamme, 'Een edelman uit het Westkwartier in Engeland: Charles Vasquez (1568-1578)', in : *Het beloofde land: acht opstellen over werken, geloven en vluchten tijdens de 16de en 17de eeuw*, Dikkebus, 1992, 147; J.C.A. Demey, *De watergeuzen en de Nederlanden 1568-1572*, Amsterdam-Londen, 1972, 313.

Bijlage: genealogie

- I **Robert I van Belle** (zoon van Pieter) (-1500)
 x Jossine van der Helle (-1510)
 Vijf zonen en drie dochters : 1. Robert ; 2. Pieter ;
 3. Korneel ; 4. Jan ; 5. Johanna ; 6. Jossine ; 7. Gheleine ;
 8. Mahieu

- II 1. **Robert II van Belle** x ?
 2. **Pieter van Belle**
 x Philipotte de La Bricque (dochter van Jan)
 Vijf zonen en vijf dochters : 1. Hector ; 2. Pieter ;
 3. Niclaes ; 4. Antoon ; 5. Robert ; 6. Barbe ;
 7. Apolinne ; 8. Françoise ; 9. Péronne ;
 10. Marie [andere bron: oudste dochter is Johanna]
 3. **Korneel van Belle**
 x Françoise van Grysperre (dochter van Antoon)
 Een zoon en twee dochters : 1. Jacob ; 2. Agnes ;
 3. Philipotte
 [Een bastaardzoon : 4. Olivier]
 4. **Jan van Belle** x ?
 5. Daniël van Heule x **Johanna van Belle**
 6. Karel van Bryarde
 1 x 1517 1 **Jossine van Belle** (-1522)
 2 x 1532 2 Jacqueline de la Kethulle
 Vier zonen en twee dochters : 1. Andries; 2. Joost ;
 3. Hendrik ; 4. Antoon ; 5. Anna ; 6. Johanna
 [Een bastaardzoon : 7. Jacob]
 7. Roeland van Heule x **Gheleine van Belle**
 Minstens een zoon en een dochter:
 1. Jacob; 2. Johanna
 8. **Mahieu van Belle** x ?

- III 2.1. **Hector van Belle** x 1561 Katherina van Claerhout
(dochter van Joris en Katharina van Schyngen)
Minstens twee kinderen : 1. Jacob ; 2. Antoon
[Gailliard : 3. Jan ; 4. Joos ; 5. François ;
6. François]
- 2.5. **ROBERT III VAN BELLE**
- 2.6. **Barbe van Belle** (ca. 1547-1603),
religieuze, abdis in Broekburg
- 2.8. Jacob Adornes (1523-1572)
2 x 1 **Françoise van Belle**
- 2.9. (schoolmeester) x **Péronne van Belle**
- 2.10. Pieter de Valencia (-1615)
x **Marie van Belle** (-1599)
- 3.1. **Jacob van Belle** (-1566) : ongehuwd
- 3.2. Rutger van Boetzelaer x **Agnes van Belle**
- 3.3. Filips van Marnix Sint-Aldegonde (1540-1598)
1 x **Philipotte van Belle**
2 x 2 Katherina van Eeckeren
3 x 2 Jossine van Lannoy
Uit eerste huwelijk minstens een zoon en drie
dochters : 1. Jacob ; 2. Marie ; 3. Amelie ;
4. Elisabeth
- 3.4. **Olivier van Belle**, bastaard
- 6.1. Andries van Bryarde (1518-1567)
x 1555 Jeanne de Lannoy (ca. 1529-1606)
- 7.1. Jacob van Heule, ongehuwd
- 7.2. Johanna van Heule
1 x 2 Jan van Haveskercke (-1577)